

דגם תשובות לשאלון בספרות עברית וכללית לבתי ספר דתיים, מס' 09181, חורף תש"ף

הערה: בדגם שלהלן מוצעות תשובות אפשריות לשאלות שבמבחן. חשוב מאוד להדגיש שיש לגלות פתיחות לתשובות של הנבחנים. הם רשאים לפרש את היצירות בדרך אחרת מזו שנלמדה בכיתה או מזו המוצעת כאן, ובלבד שהפירוש יסתמך על היצירה והתשובה תהיה מנומקת כהלכה.

פרק ראשון – סיפורת (מעשה חכמים וסיפור קצר)

על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 1-3.

מעשה חכמים

1. על הנבחן להציג שלושה ניגודים במעשה החכמים על הלל הזקן, ולהסביר את תרומתם לבניית משמעותו.

דוגמאות לניגודים במעשה החכמים:

- ניגודים בין החוץ לבין הפנים: החוץ קר וחשוך, היום אפל, הפנים חם ומאיר; בפנים אחוות רעים ובחוץ בדידות; בפנים חיים (לימוד תורה) ובחוץ מוות (ערימות של שלג מכסות גוף).
- ניגוד בין מעלה לבין למטה: הלל עולה על הגג כדי ללמוד משמיעה ואבטליון. שמעיה ואבטליון מורידים אותו מן הגג והם לומדים מהלל.
- ניגוד בין מי שראוי להיכנס לבית המדרש (כיוון שהוא יכול לשלם לשומר), לבין מי שאינו ראוי להיכנס (כיוון שאין כסף בידו).
- ניגוד בין הימים שכספו של הלל הספיק לו כדי להיכנס לבית המדרש לבין אותו היום שלא היה בידו כסף, ולכן הוא חירף נפשו ונתלה על הגג בליל סער כדי לשמוע דברי תורה.

הניגודים מדגישים את הפער בין הלל והעולם אותו מייצג – עולם של עוני, מצוקה והקרבה לשם לימוד התורה, לבין שמעיה ואבטליון והעולם אותו הם מייצגים – עולם בית המדרש ולימוד התורה מתוך נוחות, אחווה ונינוחות. כמו כן הניגודים תורמים להתפתחות העלילה והדמויות.

הניגודים הם גם אמצעי להעצמת דמותו של הלל. הם מדגישים את היותו קרוע בין עולמות מנוגדים: הוא מצוי בעולם אחד ונכסף לעולם אחר, הוא בחוץ ומנסה להיות חלק ממה שמתרחש בפנים, הוא בחושך ובקור והם באור ובחום. הוא בא ללמוד מהם תורה, הם לומדים ממנו ללמוד, להתמסר ללימוד התורה באופן טוטלי עד כדי סכנת נפשות.

בנוגע לשמיעה ואבטליון, הניגודים ממחישים עד כמה הם אינם מודעים למי שנמצא בחוץ.

כלומר לניגודים בסיפור יש גם תפקיד בהדגשת המסר של מעשה חכמים זה, הנע מהדגשת הניגוד והקוטביות לעבר גישור וחיבור בין הניגודים. בחלקו השני של הסיפור השומר נעלם מפתח הדלת, שמעיה ואבטליון מכניסים את הלל פנימה ומחממים את גופו והאור חוזר אל בית המדרש, תרתי משמע: גופו של הלל אינו סותם עוד את פתח הארובה, ויתרה מזאת – שמעיה ואבטליון מאפשרים גם למי שמצוי בקוטב המנוגד מבחינה סוציאקונומית להיכנס לבית המדרש ולהינות מאורו. בית המדרש נפתח אל החוץ ואורו וחומו בוקעים ממנו. במקום מצב של התכנסות, הסתגרות וניתוק, יש כאן תהליך של יצירת מגע עם האחר, היפתחות אליו וחיבור עמו. הגשר בין הניגודים הוא הביטוי לאחד המסרים החשובים של מעשה חכמים זה.

הערה למעריכים: תשובה מלאה לא צריכה להיות מפורטת כתשובה לעיל, אך עליה לכלול הסבר בנוגע לתרומת הניגודים להבלטת הפער בין הלל לבין שמעיה ואבטליון ו/או להעצמת דמותו של הלל.

שימו לב: אפשר לקבל כתשובה מלאה דוגמאות לניגודים ספציפיים. אין לחפש בהכרח הכללות כמו בתשובה לעיל.

חלוקת הנקודות: הצגת הניגודים – $3 \times 22\%$ – בסך הכול – 66% .

תרומת הניגודים למשמעות – 34% .

אם נבחן רק ציין את הניגודים בלי להסבירם – 10% .

סיפור קצר**2. כינורו של רוטשילד / אנטון צ'קוב**

על הנבחן לכתוב מה אפשר ללמוד על יעקב מהזכרת התינוקות בקטע הסיפור המובא בבחינה, להסביר ולהדגים את דבריו. על הנבחן לתאר שני קטעים נוספים שבהם התינוקות מוזכרת בסיפור, ולהסביר מה אפשר ללמוד על דמותו של יעקב מכל אחד מן הקטעים שתיאר.

הזכרת התינוק בקטע הסיפור המובא בבחינה מעידה על התהליך בו שרוי יעקב. על היסודות חומת האטימות והנוקשות שלו ועל זיכרונות שצצים בו מעברו ומדמויות משמעותיות בחייו. יעקב לא מדחיק עוד את הסובבים אותו ואת עצם תפקידם בחייו, אלא הם טורדים את שנתו, וכנראה מעוררים בו רגשות עד כי הוא מתקשה להירדם ולבסוף פונה לנגן בכינור. הנגינה שכנראה שימשה בעבר ככוונה לבריחה מן המציאות, משמשת בקטע זה ביטוי לרגשותיו.

הפעם הראשונה שבה התינוקות מוזכרת בסיפור היא בדבריה של מארפה הנוטה למות. מארפה שואלת את יעקב אם הוא זוכר את ביתם התינוקות שהלכה לעולמה. היא מזכירה לו כי נהגו לשבת עם התינוקות תחת עץ הערבה ולשיר לה שירים. יעקב מבטל את דבריה של מארפה וקובע שהיא הוזה בשל מחלתה.

כלומר בקטע זה, הזכרת התינוקות מציגה את יעקב באכזריותו כלפי אשתו, בניכור ובקור שהוא מפגין כלפיה. יעקב מוצג כאדם נוקשה שאינו מפגין כל ביטוי של רגש, אדם אטום וקר שאפילו שכח את בתו שלו או שהוא מתכחש לכך שהייתה לו בת. פעם נוספת בה התינוקות מוזכרת בסיפור היא כאשר יעקב מגיע לנהר ויושב תחת עץ הערבה הזקן, לאחר מותה של מארפה. הוא מתבונן בנהר וחש תסכול לנוכח האפשרויות שהחמיץ לעשות רווחים (גידול אווזים ושחיתתם, הקמת מדגים, השטת אסדות ועוד). בשלב זה מתחולל מפנה בנפשו של יעקב, הוא שם לב כי חיות הבר נטשו את המקום (כפי שיעקב הרחיק אנשים ממנו) והוא מתבונן בעץ הערבה הזקן וזוכר בבתו שמתה. יעקב מתבונן בערבה וחושב: "כמה הזדקנה, המסכנה". לפתע הוא, שראה בני אדם כחפצים והקשיח ליבו כלפי מי שביקש את קרבתו, מסוגל להתבונן בעץ ולראות בו ישות חיה.

הזכרת התינוקות בקטע זה ממחישה את השינוי שחל ביעקב: מדמות שרוב ימיה קרה, רעה, מרוחקת מבני אדם ולא מביעה רגשות, מלבד כעס ותסכול כאשר הוא סופג הפסדים חומריים, לדמות רגישה המכירה בהחמצת חייה.

הערה למעריכים: יש לקבל כתובה מלאה התייחסות ספציפית לתינוקות, כנדרש בשאלה. הנבחן אינו צריך להראות בקיאות בשאר הפרטים שבסיפור.

חלוקת הנקודות: התייחסות לקטע הסיפור המובא בבחינה — 50%.

שתי דוגמאות: הדוגמה עם מארפה — 30%.

הדוגמה בנוגע ליעקב על גדות הנהר — 20%.

אם הנבחן רק הביא דוגמה ולא כתב מה אפשר ללמוד ממנה על יעקב — 10%.

3. סיפור קצר עברי

על הנבחן להציג את הקונפליקט (חיצוני או פנימי) שדמות מרכזית בסיפור קצר עברי שלמד מתמודדת עימו, ולהסביר מה אפשר ללמוד על דמות זו מקונפליקט זה.

לדוגמה:

יד ושם / אהרן מגד — בסיפור זה יש קונפליקט חיצוני, קונפליקט בין סבא זיסקינד, הרוצה שלנינו יקראו מנדלה על שם נכדו שנספה בשואה, ובין רעיה ויהודה, המסתייגים ממתן שם גלותי לבנם העתיד להיוולד. אפשר גם: בסיפור זה בא לידי ביטוי הקונפליקט בין הרצון לזכור את השואה ולהנציח אותה ובין הרצון לחיות את ה"כאן ועכשיו".

קונפליקט זה מעיד על עקשנותו של סבא זיסקינד ועל סולם הערכים שלו, על החשיבות שהוא רואה ביצירת גשר בין העבר ובין העתיד, המגולם בחיים חדשים הבאים לעולם, על הנחיצות בעיניו ביצירת המשכיות ובהקמת קשר לעבר הפרטי והקיבוצי.

תפוחים מן המדבר / סביון ליברכט — בנפשה של ויקטוריה, הדמות המרכזית בסיפור, מתגלע קונפליקט, כאשר בתה מערערת את תפיסתה בנוגע לדרך החיים הנכונה. בחירתה של בתה לקיים מערכת יחסים המבוססת על אהבה וכבוד הדדי ולדבוק באורח חיים לפי צו ליבה גורמים לה לבחון את חייה שלה. אפשר גם: הקונפליקט הוא בין קבלת אורח החיים של רבקה, קבלת אורח החיים החילוני שלה בקיבוץ, ובין נאמנות לעולם השמרני שאליו ויקטוריה משתייכת.

תחילה ויקטוריה סבורה כי עליה להשיב את רבקה מן הקיבוץ, בו היא חיה עם בחור בלי שנישאה לו, אפילו על ידי נקיטת אלימות ("בשערותיה אביא אותה חזרה"), אך לבסוף היא שבה לביתה בשכונה בירושלים, בלי רבקה, כשבליבה היא מצדדת בביתה ובמחשבותיה הרהורים על היעדר האהבה בינה ובין אביה של רבקה. היא אף מביאה לו כתשורה תפוחים מ"נווה מדבר", הקיבוץ בו נהנית רבקה מאהבתה.

הקונפליקט הפנימי בנפשה של ויקטוריה מעיד על תחושת ההחמצה שלה את חייה שלה ועל כמיהתה לאהבה, כמו גם על פתיחותה, על רגישותה ועל יושרה הפנימי.

הערה למעריכים: אין הנבחנים נדרשים לעסוק דווקא בדמות הראשית, אלא, כאמור בשאלה, בדמות מרכזית בסיפור,

וכמובן עליהם לכתוב על דמות אחת בלבד.

חלוקת הנקודות: הצגת הקונפליקט — 60%.

מה אפשר ללמוד על הדמות — 40%.

פרק שני – יצירות מאת עגנון ודרמה

על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 4-11.

יצירות מאת עגנון**4. תהילה**

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על פי קטע הנובלה המובא בבחינה, על הנבחן להסביר את תפיסת העולם של תהילה בנוגע לקשר בין האדם לבין בוראו, ולהביא מן הנובלה דוגמה נוספת שבה תפיסת עולם זו באה לידי ביטוי (בתשובה לשאלה זו אין לענות על סיום הנובלה).

מקטע זה ניכרת ההכנעה של תהילה, היא מקבלת את הנהגתו של הקב"ה ומאמינה בו בלב שלם. תהילה תופסת את כל המתרחש בחייה ובעולם כרצון הבורא והיא עושה את רצונו, מקיימת את מצוותיו, מתמידה בתפילות ולא חדלה מגמילות חסדים. נראה כי יש קרבה בינה ובין הבורא וכי היא מקבלת את הנהגתו את העולם בשמחה אמיתית. דוגמה נוספת לכך אפשר לראות באופן שבו תהילה מתייחסת למזג האוויר בירושלים. היא רואה בהנהגת ה' את הטבע כזכות: "כבר ראיתי קרירות גדולה מזו שבירושלים [...]"

הערה למעריכים: אפשר לקבל כל דוגמה המבטאת הודיה של תהילה על מעשיו של הקב"ה. כמו כן אפשר לקבל גם תשובות שמתייחסות לחלק הראשון של הציטוט, קרי לבחירה החופשית ("הבחירה היא בידו") ובהתאם לכך יהיו גם הדוגמאות: נוגעות לאמונה בדבר בחירה חופשית, שכר ועונש.

חלוקת הנקודות: הסבר תפיסת העולם – 70%.

דוגמה נוספת – 30%.

ב. על הנבחן לכתוב אם לדעתו ההכנעה של תהילה באה לידי ביטוי גם לקראת מותה, ולנמק ולהדגים את דבריו. ההכנעה של תהילה באה לידי ביטוי גם לקראת מותה. היא מקבלת את עובדת מותה הקרוב ואף דואגת לסידורי ההלוויה והקבורה: היא מחדשת את החוזה בנוגע לחלוקת הקבר ודואגת להיטהרותה.

אנ:

לקראת מותה ההכנעה של תהילה לא באה לידי ביטוי. נראה כי היא מנהלת את קורותיה וקובעת מתי תלך לעולמה. היא בוחרת למות לאחר שהשלימה את כתיבת מכתב המחילה לשרגא בעזרת המספר. כלומר תהילה עושה את כל הפעולות כדי שתוכל למות ולהיקבר. היא מוציאה את נשמתה כשהיא טהורה, מכיוון שדאגה לטהרתה כמו ידיה. אין חלוקת נקודות – 100% לכל המטלה.

5. והיה העקוב למישור

על פי הקשרים של מנשה חיים עם הסובבים אותו ועל פי סיום עלילת הנובלה, על הנבחן להסביר כל אחת מאפשרויות הפרשנות – הדברים נאמרו כפשוטם או הדברים נאמרו באירוניה – לדברי המספר בנובלה: "ומנשה חיים מצא חן בעיני אלוהים ואדם".

על אף תחושת הבושה של מנשה חיים מיד כשיצא לחיי נוודות וקבצנות, נראה כי חיי הקבצנות מיטיבים עימו. הוא מסתובב בין בתים של אנשים שונים, סמוך על שולחנם ומתחבב על ידם באמצעות מיני הגות ודברי טעם שהוא אומר. אף כי הוא קבצן האנשים אינם נרתעים ממנו אלא מוסיפים להזמינו לבתיהם. מנשה חיים מצליח לקבץ נדבות די צורכו ואף כדי לשלוח הביתה לקריינדיל טשארני, כך שניכר שה' עושה עמו חסד. עצם נשיאתו חן של מנשה חיים בעיני בני האדם, התקבלותו בבתיהם והצלחתו לקבל מהם צדקה מעידה כי הליכותו והתנהגותו מוצאים חן בעיני ה'. נראה כי גם בסיום עלילת הנובלה ה' מוסיף לדאוג לו, ולכן הוא לא מתגלה ושווהה בבית הקברות באין מפריע. גם לאחר מותו שומר בית הקברות עושה עימו חסד ומעביר את מצבתו, שהוצבה בטעות על קברו של הקבצן שלו מנשה חיים מכר את מכתב ההמלצה שלו, אל קברו. כך הוא זוכה לקבורה יהודית מכובדת ואף זוכה שקריינדיל טשארני תפקוד את קברו.

למרות האמור לעיל אפשר לראות בדברי המספר אירוניה כלפי מנשה חיים וגורלו. מלכתחילה ה' מונע ילדים ממנשה חיים ומקריינדיל טשארני, ובהמשך עצם היציאה לקבצנות היא פגיעה במנשה חיים וברצונו ללמד תורה. ה' גם לא מונע את הידרדרותו של מנשה חיים הקבצן מכל בחינה: מוסרית, רוחנית משפחתית, אינו מכוון אותו להתנהגות נאותה, וברור כי אינו עושה הטוב בעיני ה'. כמו כן גם לא כל האנשים כה נדיבים כלפיו ואינם ממהרים לפתוח את ליבותיהם ולתת לו מכספם, והאנשים שכן מארחים אותו מבקשים לסלקו מעליהם בשלב מסוים.

לקראת סיום הנובלה, מנשה חיים השב לעיירה מגלה כי הפסיד גם את המעט שהיה לו, ביתו וחיי הזוגיות עם קריינדיל טשארני, כי הייתה לאשת איש אחר ואף ילדה לו בן. הוא מוצא עצמו גלמוד, חיימת המסיים את חייו בבית הקברות. אמנם הוא מתקן במעט את העוול כלפי קריינדיל טשארני בכך שאינו פוגע בחייה החדשים, אך הוא בוחר במותו וגורם לקריינדיל טשארני לחיות בחטא. כלומר, כל בחירה שלו בהכרח אינה טובה. לפיכך האמירה של המספר אירונית. השיבה המאוחרת שלא צלחה, חוסר האפשרות לתקן את המעוות, וסיום חייו ערירי, מעידים כי מנשה חיים לא מצא חן בעיני אלוהים ואדם".

חלוקת הנקודות: הדברים כפשוטם – 50%.

אירוניה – 50%.

בכל אחת מאפשרויות הפרשנות – הקשרים עם הסובבים – 30%.

סיום עלילת הנובלה – 20%.

6. סיפור פשוט

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על פי קטע הרומאן המובא בבחינה, על הנבחן לכתוב מהו ההסבר של הירשל לשיגעון של דודו, ומה אפשר ללמוד מן

הדברים שהירשל אומר בנוגע לדודו על מצבו הנפשי של הירשל. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

ההסבר שנותן הירשל למינה לשיגעון של דודו הוא שהשיגעון היה למעשה העמדת פנים שנועדה להציל אותו מנישואים לאישה שלא אהב ומחיים משמימים לצידה. אלמלא אותה העמדת פנים, היה "מקפח את חייו עמה", חי לכאורה חיים של עושר וכבוד, אך "ליבו היה חלל בקרבו", הוא היה נתון במצב של היעדר שמחת חיים, של ריקנות פנימית ושל מוות נפשי. השיגעון בעיני הירשל הוא אפוא בריחה, אך לא פחות מכך הוא גם ביטוי למרד במוסכמות החברה.

הדברים שאומר הירשל בנוגע לדודו משקפים למעשה את רגשותיו שלו. לא על דודו בלבד הוא מדבר אלא על עצמו. בדבריו הירשל רומז כי אירע לו הדבר שדודו חשש מפניו. הוריו השיאוהו לאישה שהוא אינו אוהב אף כי ידעו שלבו נתון לבלומה. לכאורה זכו הוא ומשפחתו לרווחה ולכבוד וניהלו חיים נורמליים, אך הירשל מדגיש את תחושת הריקנות שבקרבו. אין ערך למעשים או להישגים כאשר הלב עצמו חלול (או חלל – מת). סיפורו על דודו מבטא את מצוקתו הנפשית של הירשל, שבעטיה הוא מתפעל מבחירתו של הדוד להשתגע ומקנא בדודו על שהעז לסרב לחיים שהוא לא בחר בהם, לחיים נעדרי אהבה וסיפוק, חיים הנקבעים לאור תכתיבי החברה ולא על פי צו הלב. בעבור הירשל השיגעון של דודו הוא בבחינת שחרור וזכייה בחירות, הוא מבטא בריחה, מחאה ומרד, הוא בבחינת השלכת כבלי התרבות ומוסכמות החברה, שנגדם הוא עצמו לא העז לצאת, ולכן הוא חש לכוד בחייו.

חלוקת הנקודות: הסבר לשיגעון – 40%.

מה אפשר ללמוד על הירשל – 60%.

ב. על הנבחן לכתוב אם מצבו של הירשל לאחר שנרפא מן השיגעון מעיד על הווייתו שלו על המרד בחברה. על הנבחן

להסביר ולהדגים את דבריו.

נראה כי בעקבות הטיפול של ד"ר לנגזם הירשל נרפא משיגעונו. ההירפאות מן השיגעון כמוה כהשלמה עם מוסכמות החברה, ערכיה ואורחותיה. הוא לומד לחוות את חייו במעין עיוורון: לא לראות את פגמיה של החברה כיוון שרק כך יוכל לשרוד בתוכה. הירשל מוותר על המרד. הוא חוזר אל מינה אשתו, אל משפחתו, אל החנות ואל העיר מהן ברח. הוא מכיר בחוסר האונים שלו לצאת נגד תכתיבי החברה.

המפגש עם המנגנים הסומים מסעיר את רוחו ומציף את רגשותיו, אך אין בו כדי להניעו למרד. ה"מחאה" היחידה שהוא מביע היא במחשבותיו בלבד. לעתים הוא מהרהר שאילו הייתה מינה מתה, בלומה הייתה נישאת לו, או שהייתה מטפלת בתינוק החולה, משולם, עד שהיה מבריא. פעמים הוא עצב ופעמים הוא שמח.

הולדת הבן השני, אשר בניגוד לראשון, הוא תינוק בריא ומפותח כהלכה, עשויה לסמל את התיקון בחייו של הירשל. השלמה עם המסגרת המשפחתית ועם המסגרת החברתית שאליהן הוא משתייך.

בסיום הרומאן אומרת מינה כי דרכה של האהבה שהיא גדלה עם כל אחד ואחד. על כך עונה הירשל כי הדברים נכונים כאשר אין מי שחוצץ בינה לביןם. והמספר מעיר "אלוקים בשמים יודע שלא נתכוון הירשל אלא לאותו תינוק", אלא שבהחלט ניתן להבין שהירשל מתכוון שיש מי שחוצצת בינו לבין מינה – הרי זו בלומה אהבת נעוריו. כלומר ניצני המרד היחידים שלו, אם בכלל, הם באמירות סתומות ולא הלכה למעשה.

בין אם למד הירשל לאהוב את מינה, בין אם הוא חי לצידה חיים ריקים ללא אהבה, על המרד הוא ויתר.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

7. ילדי הצל / בן ציון תומר

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.
 על הנבחן להסביר את דבריו של יורם המובאים בבחינה, ולבסס את תשובתו על קורותיהן ועל התנהגותן של שלוש מן הדמויות במחזה.
 דבריו של יורם בנוגע למטען חומר הנפץ המצוי בליבותיהם של ניצולי השואה הם תשובתו לנורית המדברת על פגיעותו של מוכר הבלונים. יורם מצדיק את הפגיעות הזאת ואת ה"נפירות" של ניצולי השואה, הוא יודע שיש להם סיבות להיות גישים בשל עברם רווי הקושי והיחשפותם לאימי השואה, ואולי גם (או דווקא) משום שעבר זה מושתק ומודחק, כי החברה הישראלית מזלזלת בהם ואינה מעוניינת להיחשף לסיפוריהם.
 חומר הנפץ שבלב הניצולים בא לידי ביטוי בהתנהגותו של יורם עצמו המבקש להתערות בחברה הישראלית ולהידמות לילדי הארץ במחיר הסתרת מוצאו (החלפת השם, העברית הטובה, ההתקדמות בצבא) וקשייו כמי שנמנה על "ילדי טהרן". ליורם קונפליקט פנימי עמוק, כלפי חוץ הוא הצליח להפוך לישראלי גמור, אך העבר אותו הוא מבקש להדחיק מאיים לפרוץ (סיוטי הלילה, הגעת המשפחה), ולכן התנהגותו כלפי נורית הפכפכה והוא מתקשה להסתגל לחיי הנישואים ולבנות בית. הוא אינו מוצא מנוח, על כך מעידות גם עזיבת הצבא והקיבוץ. רק כאשר הוא מתיר לעצמו להתמודד עם עברו, חומר הנפץ קטן, ואינו מאיים להתפרץ עוד.
 גם זיגמונט נושא מטען חומר נפץ בליבו. הוא נע ונד ברחובות תל אביב, חסר בית וחסר שם. אמנם הוא נמצא כאן, בארץ, אך כל כולו נתון ל"שם". רגשות האשמה שלו הם חומר הנפץ שלא נותן לו מנוח. עולמו הפנימי מסויט הוא חש אשם על שהיה חבר ביוזנראט בעת השואה ושלא הצליח להציל את חיי היהודים בקהילה, ואולי אפילו "סייע" לרוצחם, וכן הוא מרגיש אשמה שלא הצליח להציל את אסתר.
 חומר הנפץ של זיגמונט, עברו ורגשות האשמה שלו בשל עבר זה, אינם מניחים לו לבנות לעצמו חיים חדשים, הוא עורך לעצמו משפט ולאחר שגזר את דינו הוא הולך אל תוך הים.
 חומר הנפץ בליבה של הלנקה הוא הטראומה שלה מימי השואה. טראומה זו מגולמת באמצעות עץ התפוח בחצר המנזר. הלנקה שהתה במנזר בודדה, עזובה, ומורעבת. היא השתוקקה לתפוח, טיפסה על העץ ונתפסה על ידי אם המנזר שהענישה אותה בהרעבה במשך שלושה ימים. סיפור זה של הלנקה על עץ התפוח מלמד כי אי השקט שלה, עצבנותה התמידית והקושי להסתגל לחיים בארץ החדשה הם תוצאה של חומר הנפץ שהיא נושאת בליבה.
 האבדן הוא חומר הנפץ בליבו של מוכר הבלונים. אבדן משפחתו בשואה גורם לו להשתוקק לחברה ולנסות לשוחח עם אנשים ללא הרף. הוא מנסה לקיים קשר עם העוברים ושבים באמצעות מכירת הבלונים ומפציר בזיגמונט לחלוק עימו את מעונו הדל, העיקר שלא ישאר בודד.
 חלוקת הנקודות: לכל דמות – 33%.

8. אנטיגונה / סופוקלס

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.
 א. על הנבחן לכתוב אם דבריו של קראון המובאים בבחינה תואמים (במלואם או בחלקם) את האופי של אנטיגונה ואת התנהגותה לאורך עלילת המחזה, להסביר ולהדגים את דבריו.
 דבריו של קראון לא הולמים את התנהגותה של אנטיגונה. היא אינה "נשברת" ודבר אינו מסיט אותה מעמדתה ומדרכה גם כשמאפשרים לה לעשות כן. היא מבטלת בבזז את דבריה של איסמנה ומסרבת לקבל את עזרתה. היא מתמידה בעקשנותה, אינה נבהלת מן הצו שתיקן קראון ומכך שהתגלה כי היא זו שקברה את פוליניקס. אנטיגונה קוברת את פוליניקס פעמיים, מתעמתת עם קראון בעזות מצח ומגיבה לדבריו בלשון מתריסה, בלי הבעת חרטה ובלי ניסיון לשנות את גזרת מותה. היא משווה עצמה לבת אלים ומעל לכול, היא מביאה על עצמה את מותה בלי היסוס. אולי אפשר לראות בסצנת הליכתה של אנטיגונה למערה בה תמצא את מותה, דבר מה המזכיר את דבריו של קראון, כאשר היא מבינה שלעיקשותה ולגאוותה יש מחיר כואב: היא עתידה למות בדמי ימיה בלי לממש את חייה כאשר איש וכאם. אף על פי כן היא אינה מביעה צער וחרטה, אלא מבט אחר על החיים, לפיכך אין זאת שבירה של ממש.
 הערה למעריכים: יש לקבל כתשובה מלאה גם תשובות שבהן הקינה של אנטיגונה אינה מוגדרת כשבירה.
 חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.
 ב. על הנבחן לכתוב אם הוא מסכים עם הטענה המובאת בבחינה, לנמק ולהדגים את דבריו.
 הטענה המובאת בבחינה משקפת את התנהגותו של קראון. קראון עקשן ורואה עצמו מחויב להעניש את אנטיגונה כדי לדבוק בצו שתיקן ולבסס את מעמדו כשליט. הוא לא שועה לדברי הזקיף ומתעמת עם בנו הימון ועם טריזיאס. הוא מכריז שאישה לא תנצח אותו, מסרב לקבל עצה מבנו בשל גילו הצעיר, מאשים את הנביא בבצע כסף ופוגע באנשי המקהלה המבקשים להוכיח אותו על התנהגותו. הוא דבק בעמדתו ומוסיף להתעקש על הריגת אנטיגונה ועל האיסור לקבור את פוליניקס הבוגד. אולם לאחר שרשרת האסונות במשפחתו, התאבדותם של הימון ושל אורידיקי, ולאחר דבריו המאיימים של טריזיאס הוא ממחר לקבור את פוליניקס ולסור למערה לשחרר את אנטיגונה, אך הוא מאחר את המועד. הוא זה ש"נשבר". הוא מבין כי מותם של בנו, של אשתו ושל אנטיגונה הם בשל של גאוותו ועיקשותו, אופיו והתנהגותו הביאו לכך שיפסיד כל מה שהיה לו: משפחתו, מעמדו ושלטונו.
 חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

9. בית בונות / הנריק איבסן

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב מה אפשר ללמוד מן הדו שיח בין הלמר ונורה המובא בבחינה בנוגע למערכת היחסים שלהם, להסביר את דבריו, ולהביא מן המחזה דוגמה נוספת למערכת יחסים זו.

בדו שיח זה מכנה הלמר את נורה בשלושה כינויים: "העפרונית", "הסנאית שלי" ו"הבזבזנית". הכינויים "עפרונית" ו"סנאית" מעידים על יחס של התנשאות ופטרונות מצד הלמר. הללו יוצרים הקטנה והופכים את נורה לילדה שכל ייעודה לזמר ולקפץ. הוספת כינויי השייכות "שלי" מעידה על תחושת הבעלות של הלמר כלפי נורה, כאילו היא חלק מרכושו ואין לה קיום משל עצמה.

הכינוי "בזבזנית קטנה" מבטא את הזלזול של הלמר בנורה בנוגע ליכולתה ליטול אחריות על ההתנהלות הכלכלית של משק הבית שלהם. נורה בעיניו היא קלת דעת, פזרנית וחסרת אחריות, שאינה מסוגלת לעמוד בפיתויים. הדיבור על נורה בגוף שלישי כפי שמדברים אל תינוקת, אף הוא מעיד על היחס הפטרוני מצד הלמר.

נראה שנורה משתפת פעולה במשחק תפקידים זה, והיא מצטיירת כדמות צייתנית וכנועה. אין היא מוחה על הכינויים המתנשאים, ובהתחננות היא מנסה לשכנע את הלמר שמוותר לה להוציא מעט כסף לקראת חג המולד. בקטע זה היא גם מסתירה את אכילת עוגיות המקרון וכך בעצם משתפת פעולה עם השקרים והסודות.

דוגמאות נוספות למערכת יחסים זו:

— האיסור שהלמר מטיל על נורה לאכול מעוגיות המקרון האהובות עליה והכינוי "הלקקנית הקטנה שלי" וכן "אבזבזנית" ביחס להוצאת הכספים. נורה משתפת פעולה בשיח זה ומסבירה להלמר את צרכיהם של "העפרונים והסנאים".

— הלמר הוא זה שנותן לנורה כסף לצרכיה. כדי לחסוך כסף משלה עליה לקמץ בהוצאותיה ולעסוק בעבודות העתקה בלילות ללא ידיעתו של בעלה.

— הלמר הוא זה שבוחר עבור נורה את התחפושת ודורש ממנה לרקוד לפני האורחים את ריקוד הטרנטלה כדי לשעשע אותו ואותם.

הערה למעריכיכם: הנבחן לא צריך להתייחס לכל כינוי בנפרד, אלא לכתוב הכללה בנוגע למערכת היחסים ולהדגים מן הקטע.

חלוקת הנקודות: מה אפשר ללמוד — 60%.

דוגמה נוספת — 40%.

ב.

על הנבחן לתאר את השינוי שחל במערכת היחסים של הלמר ונורה, ולהסביר מה גרם לשינוי זה.

הופעתו של קרוגסטאד, דרישתו לקבל משרה בבנק, אימויו לספר להלמר על ההלוואה שנטלה ממנו נורה ועל זיוף החתימה של אביה, כל אלו דוחקים את נורה למצב ללא מוצא. על אף הצהרות האהבה של הלמר, כשמתגלה לו האמת, הוא מכנה אותה "צבועה", "שקרנית", "פושעת", ומאשים אותה שהיא חיה בהפקרות מוחלטת, שהרסה את חייו ואת עתידו. הוא מכריז שאסור לה להמשיך לחנך את ילדיהם ושכל מה שיהא עליהם לעשות מעתה הוא לשמור על התדמית החיצונית של חיי נישואין מאושרים. רק כאשר מתקבל מכתבו של קרוגסטאד ובו שטר החוב והבטחה שהסוד לא יתגלה, נרגע הלמר, חוזר לעצמו וחוזר לסגנון הדיבור האופייני לו. הוא מכנה אותה "נורה הקטנה והמסכנה", "עפרונית קטנה ומבוהלת שלי", מכריז שסלח לה ומייעץ לה להישען עליו משל הייתה ילדתו.

אלא שנורה כבר איננה רוצה להוסיף ולשחק בבית הבובות ולשוב למעמדה כילדה הקטנה והצייתנית המנוהלת על ידי בעלה. היא דורשת מהלמר לשבת מולה, לנהל שיחה רצינית ולמעשה מודיעה לו ש"המשחק נגמר". היא מטיחה בו שאירגן הכול בבית על פי טעמו וגרם לה לחיות כקבצנית ולהתקיים מן ההופעות שערכה לפניו. היא מאשימה אותו שהפך אותה לבובה שלו, שיחק והשתעשע בה. בהמשך היא מודיעה לו על תכניתה לעזוב את הבית, לממש את עצמה ולהגשים את חובותיה כלפי עצמה. ייתכן שגם חוסר הנכונות של כריסטינה לינדה משתף פעולה עם השקרים הוא גורם לשינוי.

תגובותיו של הלמר נעות בין הפתעה לבין חוסר יכולת להאמין שנורה אכן תממש את איומה. הוא שוטח בפניה בקשות ותחנונים, אך ביסודו אינו משתנה, ומסרב להבין שנורה כבר איננה אותה "ילדונת" שהייתה בעיניו. נורה נחושה בדעתה לעזוב ומכריזה כי תהום נפירה ביניהם ללא כל אפשרות גישור. היא מסבירה שהגורם לעזיבתה הוא הגילוי שהאדם לו הייתה נשואה שמונה שנים אינו האדם שחשבה שהוא. היא התאכזבה ואפילו הזדעזעה מתגובתו ומן העובדה שהיא מוכן לרמוס אותה כדי להגן על כבודו.

בשיחה זו שהיא האחרונה המתנהלת בין השניים, נורה אינה עוד "העפרונית" או "הסנאית" הנפחדת. היא מדברת בפיכחון ובתבונה, באומץ לב ובהחלטיות, מסבירה את ההיגיון שבהחלטתה ואת נכונותה לשלם את המחיר של המעשה. דווקא הלמר מתגלה כאן בחולשתו ובחוסר האונים שלו.

חלוקת הנקודות: תיאור השינוי — 60%.

מה גרם לשינוי — 40%.

10. אויב העם / הנריק איבסן

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר את סיום המחזה, ולכתוב אם הוא אופטימי או פסימי, או שמא יש בו גם אופטימיות וגם פסימיות. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

בסיום המחזה ד"ר שטוקמן ומשפחתו נותרים בעיירה, בביתו של קפטן הורסטר. קפטן הורסטר הוא היחיד מבין כל אנשי העיירה העומד לצד ד"ר שטוקמן, אחרי שהכריזו כי הוא "אויב העם" ובוגד באינטרסים של העיירה. בתו, פטרה, מפוטרת מעבודתה, אך עתידה לעבוד כמורה בבית הספר שאותו ד"ר שטוקמן מתכנן להקים, כדי להילחם באמצעות החינוך הראוי בשחיתות השלטון ובדחיקתם של ערכי המוסר על ידי תאוות בצע.

אפשר לראות בסיום זה פסימיות, כי רובם המכריע של אנשי העיירה, בהנהגת ראש העיר ובתמיכת אנשי ציבור נוספים בה, מתגלים כמושחתים וכמי שמעדיפים את רווחתה הכלכלית של העיר על פני חייהם של האנשים שיבואו לרחוץ במרחצאות. במקום לחבור למי שביקש להניע מהלך של סגירת המרחצאות עד שיטוהרו מימיהם, אנשי העיירה מבודדים את ד"ר שטוקמן ואת בני משפחתו, מנסים לפגוע בהם פיזית על ידי רגימת ביתם באבנים, מקללים אותם ומצמצמים את אפשרויותיהם להשתכר. הרוע והשיקולים הפוליטיים והכלכליים ניצחו, ולכן זהו סיום עגום למחזה.

אנ:

אפשר לראות בסיום זה אופטימיות כי חינוך ראוי טומן בחובו תקווה לעתיד טוב יותר. כמו כן ד"ר שטוקמן לא נשבר נוכח המאבק שבסיומו נותר מבודד וחסר מעמד ואמצעי פרנסה, אלא הוא נאמן לערכיו. במקום בו יש אדם בעל ערכים כה נעלים, שעשוי ללא חת ונותר איתן נוכח כל הקשיים, נראה כי יש תקנה למין האנושי.

הערה למעריכים: תשובה שעוסקת רק בפן האופטימי בסיום המחזה או רק בפן הפסימי בסיום תוכל לקבל עד 80% מן הציון.

חלוקת הנקודות: תיאור הסיום – 50%.

איכות הסיום (פסימי, אופטימי, שניהם) – 50%.

ב. על הנבחן לכתוב אם לדעתו סיום המחזה הוא מפתיע או צפוי, ולנמק את דבריו.

סיום המחזה מפתיע, כי נוכח הייסורים שחוה ד"ר שטוקמן וחוותה משפחתו אפשר היה לצפות כי הם "ישברו", ייכנעו לתכתיבי החברה ויוותרו על עקרונותיהם, ואם לא ד"ר שטוקמן עצמו, אז לפחות בני משפחתו, שנושאים בתוצאות הנוראות של עמידתו על עקרונותיו של אב המשפחה, יפנו לו עורף.

אנ:

סיום המחזה צפוי, לאור עלילתו והתנהגותו של ד"ר שטוקמן לאורכו. נראה כי האמת היא נר לרגליו מן הרגע בו גילה את זיהום המרחצאות, ולכן לא יחרוג ממנה. גם ביקורתה של פטרה על החינוך בבית הספר בו היא מלמדת, יכולה להיות רמז מטרים לסיום המחזה.

הערה למעריכים: את התשובה על שאלה זו יש להעריך על פי טיב ההנמקה של הנבחן.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

11. ביקור הגברת הזקנה / פרידריך דירנמט

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר ולהסביר כיצד הפרת הסדר החברתי והפרת הסדר המשפחתי באות לידי ביטוי בעלילת המחזה. על הנבחן לבסס את דבריו על ארבע דוגמאות מן המחזה.

בסוף המערכה הראשונה ראש העיר דוחה את הצעתה של הגברת בהכרזה "מוטב שנישאר עניים משנתגאל בדם אדם", אבל ככל שנמשכת שהייתה בעיירה, הולכים ומתפוררים חוקי הסדר והמוסר ובהדרגה תושבי גילן ובהם גם בני משפחתו של איל מוותרים על ערכיהם ועל מצפונם תמורת המיליארדים של הגברת.

בסופו של התהליך שותפים כל בני העיר ברצח איל, ואילו בני משפחתו נוטשים אותו לגורלו ומסתלקים מן המקום, וכך נותנים הסכמה שבשתיקה למעשה.

דוגמאות כלליות: השגשוג הכלכלי, הקניות הבזבזניות של בני המשפחה ושל אנשי העיירה, תנופת הבנייה והפיתוח של המפעלים ושל רשתות התחבורה והמסחר.

דוגמאות להפרת הסדר החברתי על ידי דמויות ספציפיות במחזה:

— הכומר המייצג את הממסד הדתי ואת ערכי הדת, נסחף בשיגעון הקניות בהקפה ורוכש פעמון חדש לכנסייתו. בגילוי אחרון של נאמנות למצפונו הוא מציע לאיל לברוח כדי שלא להעמיד את אנשי גילן בניסיון, אך סופו שהוא חובר לכלל.

— המורה המייצג את ערכי ההומניזם, מתוודה כי הניסיון גדול מדי והעוני קשה מדי וכי הוא עצמו ישתתף בסופו של דבר ברצח, כפי שאכן קורה.

— ראש העיר המופקד על הסדר הטוב ועל שלומם של האזרחים, אינו יכול לעמוד בפיתוי ולוותר על הסכומים האדירים שיצילו את כלכלתה של עירו ויקדמו את רווחת התושבים. הוא מציע לאיל להתאבד כדי לשחרר את מצפונם של אנשי העיר.

דוגמאות להפרת הסדר המשפחתי: ר' תשובון לשאלון 11, בשאלון מס' 9181, חורף תשע"ט.

חלוקת הנקודות: $100\% = 25\% \times 4$.

ב. על הנבחן לכתוב אם בסיום המחזה חל תיקון, והסדר שב על כנו, ולנמק את דבריו.

בסוף המחזה, תושבי העיירה גילן והעומד בראשה יוצרים רושם כאילו פעלו כדי לתקן את המעוות וכאילו שב הסדר החברתי על כנו. הם מנהלים משפט כדי "להקיא מקרבם את הרשע", ידי כולם מורמות באולם בהצבעה לפעול בשם הצדק ובשם המצפון. איל הנאשם בא על עונשו, ועל כן כאילו תוקן העוות.

גם מבחינת בני המשפחה של איל, כאילו שב הסדר על כנו. כל אחד מהם מתהדר במה שהשיג בכסף – מעיל פרווה, מכוננית, שיעורי טניס ושפות זרות. המשפחה כולה יוצאת לטיול, האישה מרגיעה את איל שהנושא יסתדר ושערה לא תיפול מראשו ואיל נפרד מהם בשלווה כאילו בא הכול על תיקונו.

אלא שכל זה הוא אך למראית עין, שכן המשפט איננו משפט צדק. לא תיקון יש כאן אלא בגידה נוראית של בני המשפחה, של תושבי העיר ושל נציגי הציבור בה, בגידה באיל ובגידה בערכי הצדק והמוסר. המשפט איננו משפט צדק אלא משחק מכור מראש והכל יודעים זאת, כולל בני המשפחה של איל. העיירה כולה על מוסדותיה ותושביה מסורים בידיה של קלייר ונהנים מפריחה כלכלית בזכות הכסף שיתקבל מידה.

המלים המסיימות את המחזה, כאשר הכול מבקשים מן האל לשמור על ערכיהם המקודשים ומאדירים את העיר שחידשה ימיה כקדם, מטלטלות באירוניה המרה שהן יוצרות. משעה שהסכימו להצעתה של קלייר, תושבי גילן הופשטו מכל ערכי הצדק והמוסר ונותרו ללא כל סיכוי לתיקון.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

נבחן שענה רק "כן" או "לא" יקבל 10% בלבד.

פרק שלישי — שירה (שירת ימי הביניים ושירת ביאליק, השירה העברית במאה ה־20)

על הנבחן לענות על שתיים מן השאלות 12-18:

על שאלה אחת משירת ימי הביניים או משירת ביאליק (שאלות 12-14), ועל שאלה אחת מהשירה העברית במאה ה־20 (שאלות 15-18). (לכל שאלה — 20 נקודות; סך הכול — 40 נקודות).

שירת ימי הביניים ושירת ביאליק

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 12-15.

שירת ימי הביניים**12. אהבת הדסה / רבי שלום שבזי**

על הנבחן לכתוב מהו הרעיון המרכזי בשיר, ולהסביר כיצד שתיים מדרכי העיצוב בשיר זה מסייעות לבטא את הרעיון המרכזי בו. הרעיון המרכזי בשיר: אהבה לציון וכמיהה להגיע אליה מהגלות. אן: תיאור הגאולה באמצעות הקשר בין עם ישראל לבורא. אן: איחוד בין כנסת ישראל ובין ה' ובוא הגאולה.

דוגמאות לדרכי עיצוב של רעיונות אלה:

— סמל — משתה החתונה כסמל לגאולה.

— אלגוריה — במרכז שיר זה חתן וכלה המתאחדים בעת טקס הכלולות שלהם. הללו הם אלגוריה לקב"ה (החתן) ולכנסת ישראל (הכלה).

— ניגוד — בבית הראשון בשיר הדובר מכריז כי לבו נתון לציון, אך הוא מצוי בגולה. ניגוד זה מדגיש את כמיהתו לעזוב את מקום מושבו ולהגיע למחוז חפצו, וכן הוא מדגיש את המתח המאפיין את חייו, המתח בין מיקומו הפיזי ובין המקום הרוחני והנפשי אליו הוא מרגיש שייך ואליו הוא מתאוה.

— מטפורה — "[...] פעמי צוללים" (בית ראשון) — המרחק הפיזי ממושא אהבתו גורם לדובר לחוש כאילו הוא טובע באדמת הגולה. מטפורה זו ממחישה את געגועיו הגדולים לציון: משום שהוא אינו נמצא על אדמתה, הוא כאילו רק מתרחק ממנה לעומק הגלות.

— ארמז — "בנעים זמירות" (בית רביעי) — ארמז לספר שמואל ב, כ"ג, א, שם נאמר על דוד המלך: "ונעים זמירות ישראל". במקרא זהו שם תואר המבטא את ייחודו של דוד המלך ככותב מזמורים. הדובר בשיר זה סובר שהפסקת נדודיו והגעה לציון יהיו המזמור המשובח ביותר האפשרי עבורו.

— כינויים — בת נדיבים; איומה (כינוי לכנסת ישראל).

— דימוי — שלום כנהר.

הערה למעריכים: יש לקבל כתשובה נכונה כל דרך עיצוב שבמאמרים שבאתר מפמ"ר.

חלוקת הנקודות: הרעיון המרכזי — 50%.

דרכי עיצוב — $25\% \times 2 = 50\%$.

13. ישנה בחיק ילדות / ריה"ל

על הנבחן לפרש את הבית הרביעי בשיר, ולהסביר את תרומתו להבנת תפיסת העולם של הדובר בשיר.

בתשובתו על הנבחן לציון גם שניים מן האמצעים האומנותיים בבית זה, ולהסביר אותם.

בדלת של הבית הרביעי בשיר הדובר פונה לנשמתו ומפציר בה להתרומם, לעוף כציפור דרוו, ולהשתחרר (למצוא דרוו) מחטאיה (מעל — חטא; מעל — למעלה). בסוגר של הבית הרביעי הדובר מוסיף ודורש מנשמתו להשתחרר מעברו, מההיסטוריה של חייו (תולדות ימים) ומן הזמן (ימים, רבים של יום), הבלי העולם הזה ותענוגות העולם החומרי, שהיו כה אינטנסיביים וגועשים (כימים יסערו).

בית זה מעיד כי תפיסת העולם של הדובר בנוגע לאורח החיים הראוי היא כי לאדם יש תפקיד. עליו לדאוג למימוש הייעוד האמתי של נשמתו ולדבוק בבורא העולם באמצעות עשייה רוחנית־דתית, למען חיי עולם. את זאת הוא צריך לעשות באמצעות התעלות על חיי השעה וכך לאפשר לנשמתו לצאת מפסיביות לאקטיביות, ממנוחה לתנועה, מן העבר אל העתיד.

רעיונות אלה מודגשים בבית זה באמצעות הצימודים (כדרור — דרוו, ימים — כימים), והדימויים: דימוי הנשמה לציפור, אשר צריכה לעוף ולממש את יכולת התעופה שלה, ודימוי חיי האדם לים סוער, שאינו מאפשר לו לממש את ייעודו.

הערה למעריכים: אפשר לקבל כתשובה מלאה תשובה שבה מובאים שני צימודים או שני דימויים.

חלוקת הנקודות: פירוש הבית — 40%.

הסבר התרומה — 20%.

שני אמצעים אומנותיים — $20\% \times 2 = 40\%$.

שירת ביאליק**14. הכניסיני תחת כנפך / חיים נחמן ביאליק**

על פי השיר כולו, על הנבחן לתאר את המצב הרגשי של הדובר, ולהסביר שתיים מדרכי העיצוב שבאמצעותן הוא מבטא את מצבו.

המצב הרגשי של הדובר בשיר מעיד על מצוקה, תסכול ואכזבה. הדובר חש ריקנות ועזובה נפשית. הוא מביע צער על אובדן הנעורים, על כך שאין הוא יודע מהי אהבת אמת ועל חלומותיו שנכזבו עד כדי כך שהוא חש שאין לו דבר בעולם. מן השיר עולה אף תחושה קשה של החמצה. יש נעורים בעולם, אך נעוריו שלו חלפו. יש אהבה בעולם, אך הוא לא ידע אהבה. בראשית השיר ובסופו פונה הדובר אל נמענת אהובה ומבקש ממנה להיות לו אם ואחות, ולשמש מקלט לראשו וקן לתפילותיו. נראה שהוא נתון בדיכאון ובייאוש עמוקים כל כך שהוא זקוק לחמימות ולהבנה. הוא חש מבוגר, מרומה ומרוקן מרגש, ומבקש חסות והגנה.

דרכי עיצוב באמצעותן מבטא הדובר את מצבו:

- שאלות רטוריות המדגישות את שני המכאובים המעיקים עליו: אבדן הנעורים ואבדן האהבה. השאלות ממחישות את הרגשת השונות, החריגות והבדידות כיוון שהוא חש שהינו כנראה היחיד שלא חווה את יפי עלומיו ואת טעמה של האהבה. מן השאלות עולה אף תחושת החמצה.
 - המבנה המעגלי של השיר — בקשה, וידוי והסבר, בקשה חוזרת — מבטא מצב של חוסר מוצא או של חיפוש אחר אהבה למרות האכזבות שנחל.
 - חזרות — החזרות על המלים "אומרים יש" מדגישות עד כמה הוא חש חריג; לעומת החזרה הזו מצויה בשיר חזרה נוספת "עתה אין לי כלום בעולם / אין לי דבר", המדגישה את תחושת הריקנות.
 - מטפורות, למשל, "הכניסיני תחת כנפך" — המטפורה מדגישה את ההשתוקקות שלו לנפש קרובה, לחום ולאהבה.
 - "הכניסיני תחת כנפך" הוא גם ארמז לתפילת אל מלא רחמים, וכך מועצמת התחינה הנואשת לקרבה.
 - האנשה / סמל — "הכוכבים רימו אותי". האנשה זו מעצימה את תחושת האכזבה וחוסר התקווה. אפילו הכוכבים הרחוקים, שבדרך כלל מייצגים עולם של חלומות ותקוות, התאכזרו אליו והוליכו אותו שולל.
- הערה למעריכים: אפר לקבל כתשובה מלאה שתי דוגמאות לאותה דרך עיצוב.
- חלוקת הנקודות: תיאור המצב הרגשי — 60%.
- דרכי עיצוב — $20\% \times 2 = 40\%$.

השירה העברית במאה ה־20

על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 15-18.

15. אדם מול בוראו

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לכתוב אם יש בשיר מענה על השאלה של הדובר בבית השלישי בשיר יושבי ביתך מאת איתמר יעוז קסט, לנמק ולהדגים את דבריו.

שאלת הדובר בבית השלישי בשיר מעידה כי הוא שרוי בבלבול ואינו יודע מה בדיוק עליו לבקש. אף על פי כן אפשר לראות בדברי הדובר בבית הרביעי מענה על שאלה זו: "[...] מחשבות על אודותיך", כלומר הדובר מבקש את עצם המחשבה על ה' ואת הידיעה כי צלו של ה' כרוך על יד ימינו. הפסוק מתהילים קכ"א, ה' "ה' שמרך ה' צלך על יד ימינך" מבטא את ההשגחה הפרטית ואת ההגנה שמעניק האל לאדם. ה' כה קרוב לאדם עד כי הוא נלווה אליו כצל שלא ניתן להיפרד ממנו. יד ימין היא היד בעלת העוצמה, היא היד הפועלת ליצירת הקשר עם האל מכיוון שהיא היד שכורכת על חברתה את רצועות התפילין. לכן, כשהדובר משתמש בארמו מקראי זה הוא מציין את עוצמת הקשר בינו לבין בוראו, ואפשר לראות בכך מענה על שאלתו. הוא יודע מה לבקש, ובמידת מה מקבל מענה: למרות הטלטלות והיעדר היציבות שהוא חווה הוא מבקש את הידיעה, את המחשבה, כי ה' מלווה אותו, זוהי ידיעה שיכולה להעניק רוגע ושלווה.

או:

שאלת הדובר היא שאלה רטורית שנותרת בלי מענה בשיר. פרשנות כזאת מדגישה את הקונפליקט הפנימי שבו שרוי הדובר. הוא חש את קרבת האל, צל ה' כרוך על יד ימינו, אך מוצא עצמו בכל זאת בעולם נטול יציבות, גבולות והגנה. הבית הפנימי חסר קירות, חלונות או דלת. הלוא הוא תר אחר ביתו של אלוקים כדי לשבת בתוכו, הוא תר אחר מבוכי נפשו כדי להקים בתוכו משכן לה', והבית הזה אינו יציב, הוא פרוץ ומנותק. הדובר חש שהחל תהליך כלשהו בשלב מאוחר ביום, בחייו (אפשר לכתוב באופן ספציפי — חזרה בתשובה, או להבין את השיר כמתאר מהלך של שינוי רוחני פנימי) ואיננו יודע למה בדיוק עליו לכסוף. הוודאות היחידה היא לבקש "מחשבות אודותיך" אבל מטפורת הבית המטלטל מעידה שגם מחשבות אינן בהכרח ערובה לקרבה מלאה לאל. ללא קירות אין מבנה, אין הגנה. ללא חלונות ודלת אין קשר לעולם החיצון.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

ב. על הנבחן לתאר את הקשר בין האדם לבין בוראו בשיר נוסף שלמד בנושא "אדם מול בוראו".

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה.

16. שירים בצל השואה

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר את היער השחור בשיר **היער השחור** מאת אסתר אטינגר, ולהסביר את תפקידו בבניית משמעות השיר. היער השחור שבשיר הוא ריאלי וסימבולי בעת ובעונה אחת. מחד גיסא זה יער ממשי (שוורצוואלד, היער השחור בבוואריה שבגרמניה) שאפשר לראות אותו ולשמוע את הרחשים המאפיינים אותו: "עציו זקופים, ישרים כסרגלים [...] לעתים אפשר לשמוע אותם מרננים" (בית ראשון). מאידך גיסא זהו יער סמלי מאיים: "[...] שחור מבפנים. [...] ילד וילדה תועים בתוכו" (בית שני). בבית השלישי בשיר מתגברת האימה ומסתבר שהיער מסתיר ומכסה לרעים ולטובים, ושהוא מקום בו הולכים לאיבוד, ואילו בבית הרביעי הילדים נעלמים. המסתורין העצום האופף את היער הזה אינו חד משמעי עד הבית האחרון בשיר שבו המשוררת שואלת: "ומי הוא זה שהסתתר בין הענפים / חופר מחילה בינות שורשים ושרכים / אוחז לב מפרפר, מקשיב / אל היורים".

שתי המילים החותמות את השיר מבהירות כי תפקידו של היער השחור הוא לתעתע ולכסות על זוועות, להציג עולם אגדתי כמו באגדת הילדים על הנזל וגרטל, שבגרסתה המוכרת מסתיימת בסוף טוב, בעוד למעשה הוא "יער שחור" של מוות ואימה, יער שבו מסתתרים מפני המרצחים ומפני אימת נשקם.

הערה למעריכים: 100% מן הנקודות תקבל רק תשובה שעוסקת בכל בתי השיר.

חלוקת הנקודות: תיאור היער – 70%.

הסבר – 30%.

ב. על הנבחן לבחור באמצעי אומנותי משיר נוסף שלמד בנושא "שירים בצל השואה", ולהסביר את התרומה של האמצעי האומנותי שבחר לביטוי נושא השואה.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה. אם הנבחן רק ציין אמצעי אומנותי – 10% בלבד.

17. זוגיות

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר את הניגוד המרכזי בשיר **כאשר היית פה** מאת זלדה, ולהסביר את תפקידו של ניגוד זה בבניית משמעות השיר.

הניגוד המרכזי בשיר הוא בין עבר להווה, בין "כאשר היית פה" (בית ראשון) ו"כאשר היית עמדי" (בית שני) לבין "עכשיו" (בית שלישי). ניגוד זה ממחיש את חשיבותו של הנמנען (כנראה בן הזוג) בחייה של הדוברת ומדגיש את כאב הפרדה ממנו, את הקריסה בעקבות האובדן. בשני הבתים הראשונים מתוארת השפעת הנמנען על חייה כאשר נכח בהם. כל עוד הדוברת שהתה במחיצתו היא חשה ביטחון באמצעות מבטו "החום והמגן" (בית ראשון) ובאמצעות האינטימיות שחלקו. נוכחותו של הנמנען אף העניקה משמעות לעולם החומרי שסבב את הדוברת: אפילו קירות הבית, המייצגים באופן מטונימי מסורת עתיקת יומין, וכן מחסה והגנה, היו בעבורה כבני אדם שהפילו בבית רוח חיים (השימוש בהאנשה משקף את השפעתו המבורכת של אותו נמען אהוב על הדוברת). לעומת שני הבתים הראשונים המתארים את העבר, את החיים של הדוברת לצד הנמנען, הבית האחרון בשיר מבטא את השינוי שחל בתחושתיה עם לכתו של האהוב. היעדרו גורם לה לחוש נטושה, בודדה וחסרת ביטחון. הסתלקותו הותירה את הבית ריק, ריקני ומנוכר, וכך אף את נפשה.

חלוקת הנקודות: תיאור הניגוד – 60%.

הסבר התפקיד – 40%.

ב. על הנבחן לבחור באמצעי אומנותי משיר נוסף שלמד בנושא "זוגיות", ולהסביר את התרומה של האמצעי האומנותי שבחר לעיצוב הזוגיות המתוארת בשיר.

חלוקת הנקודות: 100% לכל המטלה. אם הנבחן רק ציין אמצעי אומנותי – 10% בלבד.

18. **אדם וזהותו**

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לתאר ולהסביר את דמות האב בשיר **פיגומים** מאת ארז ביטון, ולהסביר כיצד **שניים** מן האמצעים האומנותיים בשיר מסייעים לעיצוב דמותו.

בשיר זה האב מתואר כמי שהיו לו תקוות להקים בית ומשאלות לב וכמיהות רוחניות ודתיות. האב ציפה להקים בית, שיהווה משכן פיזי ומגן למשפחתו. בית בו יהיה "מטבח", שיזין ויקיים את משפחתו. לצד בית זה, האב קיווה להקים לו "מקדש מעט" (בית כנסת), מקום שבו יוכל לממש את צרכיו הרוחניים והדתיים ולהתייחד עם ה'. אולם משאלותיו של האב לא התגשמו.

דמות האב מעוצבת באמצעות התמונה של הישארותו עומד "בסף", תמונה זו ממחישה כי הוא לא הצליח לממש את חלומו. דמותו של האב מעוצבת גם באמצעות הניגוד לבנו. הבן מתאר את עצמו כמי שמנסה להמשיך את דרכו של אביו ("מציב פיגומים"), אך בה בעת מתלווה לתיאור עשייתו נימה אירונית של מי שמנסה לבנות מחדש את מגדל בבל ("אל לב השמיים"), זאת בניגוד לצניעות של אביו ("נקים פינת תפילה / למצוא מקום / למקדש מעט").

אמצעים אומנותיים נוספים:

- ארמז — "זנב לווייתן"; "אל לב השמיים".
- פסיחה בשורה השנייה — יוצרת מתח.
- סמלים — בית, פיגומים.
- ניגוד — בין האב לבנו.
- תמונה (אימאז') — "על סף חצי בית".
- חלוקת הנקודות:** תיאור דמות האב — 50%.

אמצעים אומנותיים — $25\% \times 2 = 50\%$.

ב. על הנבחן לכתוב כיצד הנושא "אדם וזהותו" בא לידי ביטוי בשיר **נוסף** שלמד בנושא זה, ולהסביר את דבריו. **חלוקת הנקודות:** 100% לכל המטלה.